

MAŁGORZATA TURSKA

PERCEPCJA SIEBIE

I WŁASNEJ SYTUACJI ŻYCIOWEJ
PRZEZ WYCHOWANKÓW DOMU DZIECKA

MAŁGORZATA TURSKA

Percepcja siebie i własnej sytuacji życiowej
przez wychowanków domu dziecka

Copyright by e-bookowo & Małgorzata Turska 2008

ISBN 978-83-61184-13-3

Internetowe Wydawnictwo „e-bookowo”

www.e-bookowo.pl

Kontakt: wydawnictwo@e-bookowo.pl

Wszelkie prawa zastrzeżone.
Kopiowanie, rozpowszechnianie części lub całości bez zgody wydawcy zabronione

Wydanie I 2008

www.e-bookowo.pl

Spis treści

Wstęp	5
Rozdział I.....	8
Dom dziecka jako ekosystem opiekuńczo-pomocowy.....	8
1.1 System opieki i społecznego wsparcia. Wstępny opis zagadnienia	8
1.2 Zarys historyczny oraz podstawy prawne funkcjonowania domów dziecka w Polsce.....	9
1.3 Model domu dziecka, zasady jego działania i postulowane kierunki zmian ..	10
1.4 Sytuacja wychowanków domu dziecka w świetle badań i analiz	11
Rozdział II	13
Percepcja siebie i własnej sytuacji życiowej. Wybrane aspekty.....	13
2.1 Proces percepcji i jego wyznaczniki	13
2.2 Percepcja siebie w sytuacji braku opieki rodzicielskiej.....	14
2.3 Pomoc i wsparcie w sytuacjach sieroctwa naturalnego i społecznego	15
2.4 Samodzielne życie w planach wychowanków domu dziecka	15
Rozdział III.....	17
Metodologia badań	17
3.1. Cel, przedmiot i zakres badań	17
3.2. Problemy badawcze i hipotezy.....	18
3.3. Metody, techniki i narzędzia badawcze.....	18
3.4. Charakterystyka badanej próby.....	19
3.5. Charakterystyka przebiegu i terenu badań	20
Rozdział IV	21
Cechy położenia życiowego badanych	21
4.1. Charakterystyka cech indywidualnych badanych.....	21
4.2. Sytuacja rodzinno-prawna wychowanków	21
4.3. Klimat społeczny placówki	21
4.4. Formy pomocy opiekuńczo-wychowawczej.....	21
4.5. Podsumowanie	21
Rozdział V.....	22
Ocena położenia życiowego i jej wymiary	22
5.1. Orientacje życiowe badanych.....	22
5.1.1. Poczucie zrozumiałości	23
5.1.2. Poczucie zaradności	23
5.1.3. Poczucie sensowności	23
5.2. Wsparcie społeczne w subiektywnej ocenie badanych	23
5.3. Subiektywny obraz własnej sytuacji życiowej w aspekcie teraźniejszości i przyszłości.....	23
5.4. Podsumowanie	24

Rozdział VI	25
Wnioski i postulaty pedagogiczne.....	25
6.1. Synteza wyników badań.....	25
6.2. Postulaty pedagogiczne.....	26

Wstęp

Sytuacja życiowa wychowanków domów dziecka stanowi przedmiot analiz dokonywanych przez wiele instytucji zajmujących się niesieniem im niezbędnej materialnej pomocy, dbaniem o ich wykształcenie oraz umożliwieniem normalnego startu w dorosłe życie.

Dzieci stają się wychowankami placówek opiekuńczo-wychowawczych z przeróżnych przyczyn. Może to być utrata rodziców, ale również brak umiejętności zapewnienia właściwej opieki ze strony matki czy ojca, którzy po utracie pracy popadli dodatkowo w nałóg alkoholowy. Sytuacja tych dzieci jest niezwykle trudna, gdyż są one nagle umieszczane w zupełnie innym, obcym im środowisku, co powodować może liczne problemy psychologiczne i przeżycia traumatyczne, nie pozostające bez wpływu na całe życie. Tak naprawdę nikt nie jest w stanie dokładnie zbadać, co dzieje się w ich umysłach.

Celem niniejszej pracy stała się próba poznania sytuacji spostrzegania siebie i własnej sytuacji życiowej przez dorastającą młodzież. Badaniami objęto wychowanków domu dziecka oraz ich wychowawców. Ci ostatni dostarczyli informacji teoretycznych na temat stosowanych przez nich metod przygotowania młodzieży do życia w dorosłym świecie. Jednak to młodzież jest ośrodkiem badań, gdyż chodzi mi o pokazanie, w jaki sposób to oni właśnie oceniają siebie, swoją sytuację życiową, a także swoją przyszłą rolę w społeczeństwie. Jako osoby prawie już dorosłe pod względem prawnym są w stanie dokonać

oceny tego, co wynieśli z ośrodka, co stanowi dla nich wartość i czego się nauczyli.

Na potrzeby niniejszej pracy zbadano sytuację indywidualną i społeczno-prawną badanej młodzieży, także w kontekście rodzinnym. Zajęto się przyczynami skierowania dzieci do domów dziecka i okresem, w jakim tam przebywały. Spróbowano też określić szanse powrotu dzieci do domów rodzinnych, uwzględniając przy tym pozytywne i negatywne strony takiej sytuacji. Innym zagadnieniem było też istnienie wsparcia ze strony społeczeństwa dla wychowanków domów dziecka. Przy badaniu oceny własnej sytuacji życiowej przez młodzież zwrócono uwagę na ich samoocenę oraz poczucie koherencji.

Badania przeprowadzone zostały wśród wychowanków i pracowników domu dziecka.

Praca składa się z dwóch części. W pierwszej, teoretycznej, przybliżony został problem funkcjonowania prawnego domów dziecka w Polsce na podstawie dostępnej literatury.

Pierwszy rozdział prezentuje historię tego typu placówek, model ich funkcjonowania, a także opisuje funkcje, jakie pełnią w nich poszczególni pracownicy oraz jakie stosują działania opiekuńczo-wychowawcze wobec dzieci.

Drugi rozdział z kolei skupia się na wychowankach domów dziecka, opisując ich przeżycia związane z umieszczeniem w placówce, sposoby zachowywania się, kontakty z rodzinami i rówieśnikami. Rozdział ten mówi także o metodach łagodzenia konfliktów i zasadach współżycia w grupie, a także, wstępnie, omawia problem samooceny młodzieży. Tutaj omówione zostają plany na przyszłość młodych ludzi oraz ich własna ocena swojej drogi życiowej po opuszczeniu ośrodka.

Druga część, praktyczna, składa się z trzech rozdziałów:

Trzeci rozdział dotyczy metod badawczych zastosowanych do przeprowadzenia badań. Do badań wykorzystano następujące narzędzia badawcze:

1. Kwestionariusz wywiadu skierowany do wychowawców na temat sytuacji podmiotowej i społeczno-prawnej badanych
2. Kwestionariusz wywiadu skierowany do wychowanków na temat percepcji swojej sytuacji życiowej
3. Kwestionariusz orientacji życiowej (SOC-29)
4. Skala spostrzeganego wsparcia społecznego skierowana do wychowanków domu dziecka
5. Skala klimatu społecznego w placówce skierowana do opiekunów

Ponadto, rozdział ten opisuje przebieg i zakres badań, a także omawia problemy badawcze i hipotezy.

Czwarty rozdział omawia cechy położenia życiowego badanych wychowanków Domu Dziecka oraz ich sytuację życiową.

Piąty rozdział jest opisem i analizą oceny swojego położenia życiowego przez badanych.

Ostatni, szósty rozdział, zawiera wnioski z przeprowadzonych badań empirycznych i postulaty pedagogiczne.

Rozdział I

Dom dziecka jako ekosystem opiekuńczo- pomocowy

1.1 System opieki i społecznego wsparcia. Wstępny opis zagadnienia

Proces resocjalizacji, opieki i udzielania wsparcia jest traktowany w sposób całościowy, a więc systemowy. Opiera się on na procesach uspołecznienia i wyboru społecznej przynależności poprzez izolację od grup destrukcyjnych. W zamian za co kładzie się nacisk na oddziaływanie grup konstruktywnych. Resocjalizacja odwołuje się do mechanizmów funkcjonowania i zmiany kontroli wewnętrznej. Z kolei kształtowanie kontroli wewnętrznej dotyczy kształtowania postaw, sądów, przekonań i potrzeb. Pedagogika resocjalizacyjna odwołuje się również do systemu kulturowych wzorców integrujących, do których zalicza się: światopogląd, wzór osobistego sukcesu, styl życia czy kulturowe wyznaczniki biegu życia. Innym zagadnieniem jest resocjalizacja jako reedukacja w warunkach konfliktu wewnętrznego.¹

Problemami resocjalizacji zajmuje się szereg wyspecjalizowanych instytucji. Zaliczyć do nich można: placówkę resocjalizacyjną, placówkę opiekuńczo-wychowawczą, zakład opieki zdrowotnej i pomocy społecznej, zakład poprawczy, zakład karny,

---

¹ Por. W.W. Szczęsny: *Zarys resocjalizacji z elementami patologii społecznej i profilaktyki*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2003, s. 17.

kuratora sądowego, kuratorski ośrodek pracy z młodzieżą oraz różne organizacje społeczne. Podstawowymi środkami wychowawczymi stosowanymi wobec nieletnich są: nadzór, środki leczniczo-wychowawcze, umieszczenie w rodzinie zastępczej lub ośrodku szkolno-wychowawczym. Dopiero, gdy okażą się one niewystarczające, a proces wykolejenia nieletniego postępuje, wówczas zostaje on skierowany do ośrodka poprawczego.²

1.2 Zarys historyczny oraz podstawy prawne funkcjonowania domów dziecka w Polsce

Dom dziecka jest "placówką opieki całkowitej przeznaczoną dla dzieci i młodzieży pozostającej w normie rozwojowej, pozbawionych trwale lub okresowo opieki rodziny własnej"³ Ponadto, „jest on instytucją opieki całkowitej nad dziećmi osieroconymi lub nie mającymi sprzyjających warunków wychowawczych w domu rodzinnym (rodzice zdemoralizowani, małżeństwa w stanie rozkładu lub rozbite.)”⁴ Dom dziecka zastępuje trwale lub okresowo rodzinę, zapewnia opiekę i wychowanie, odpowiednie warunki rozwoju oraz przygotowuje do samodzielnego życia. Obejmuje opieką dzieci i młodzież do osiągnięcia pełnoletniości lub do 25 roku życia w przypadku kontynuowania nauki. Zadaniem domu dziecka jest zapewnienie warunków prawidłowego rozwoju psychofizycznego z uwzględnieniem potrzeb emocjonalnych, kompensujących brak domu rodzinnego. Dom dziecka zapewnić musi także odpowiednie warunki

---

² Por. tamże, s. 59-60.

³ Zarządzenie Ministra Oświaty i Wychowania, 19 marzec 1980, s. 54.

⁴ R. Wroczyński: *Pedagogika społeczna*, PWN, Warszawa 1985, s. 296.

mieszkaniowe, całodzienne wyżywienie, zaopatrzenie w odzież oraz przedmioty użytku osobistego, a także opiekę pielęgnacyjną i lekarską. Celem działań personelu jest przygotowanie wychowanków do samodzielnego życia. Dom dziecka pełni funkcję dydaktyczną, wychowawczą, opiekuńczą, rekreacyjną, zdrowotną, korekcyjną, integracyjną i kulturalną.⁵

1.3 Model domu dziecka, zasady jego działania i postulowane kierunki zmian

W zakresie zapobiegania demoralizacji wśród nieletnich, czyli młodzieży do 18 roku życia, ustawodawstwo wyraźnie podkreśla, że w postępowaniu z tą grupą należy kierować się dobrem dziecka, dążąc do korzystnych zmian w jego osobowości i postępowaniu. „W postępowaniu z nieletnimi jest przewidzianych sześć rodzajów działalności, opartych na aspektach podmiotowych, przedmiotowych i środowiskowych. Chodzi tu o postępowanie: 1. wyjaśniające, 2. opiekuńczo-wychowawcze, 3. poprawcze, 4. dotyczące stosowania środków leczniczo-wychowawczych, 5. odwoławcze i 6. wykonawcze. W każdym z nich bierze się pod uwagę wiele czynników, takich jak: wiek, stan zdrowia, stopień rozwoju fizycznego i psychicznego, cechy charakteru, zachowanie, stopień demoralizacji, charakter środowiska, wychowanie.”⁶

---

⁵ Por. E. Kozdrowicz (oprac.): *Dom dziecka* [w:] Lalak D., Pilch T. (red. naukowa): *Elementarne pojęcia pedagogiki społecznej i pracy socjalnej*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 1999, s. 60-61.

⁶ L. Pytka: *Pedagogika resocjalizacyjna. Wybrane zagadnienia teoretyczne i metodyczne*, Wyższa Szkoła Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej, Warszawa 1995, s. 151-152.

Opieka nad dziećmi polega nie tylko na dostarczaniu niezbędnych środków do zaspokojenia ich materialnych potrzeb, ale także na braniu odpowiedzialności za ich losy. Polega więc na wspomaganiu i pielęgnowaniu ich rozwoju, zapobieganiu degeneracji społecznej i kształtowaniu twórczej osobowości.⁷

1.4 Sytuacja wychowanków domu dziecka w świetle badań i analiz

Warto zdać sobie sprawę z faktu, że „wychowankowie [domu dziecka] to najczęściej dzieci zaniedbane, opóźnione w nauce, niedożywione, reagujące agresją lub apatią na emocjonalne odrzucenie przez najbliższych.”⁸ Zastępując naturalne środowisko rodzinne – dom dziecka ma obowiązek ułatwienia swym wychowankom zdobycia niezbędnej wiedzy w zakresie przygotowania do życia w rodzinie, prawa rodzinnego i opiekuńczego oraz poznania pozytywnych wzorów życia rodzinnego.⁹ W prawidłowo funkcjonującej rodzinie przygotowanie do życia rodzinnego przebiega w sposób naturalny. W domu dziecka proces ten trzeba inspirować i świadomie organizować. W związku z tym na wychowawcach ciąży obowiązek przybliżania dzieciom modeli funkcjonowania rodziny i podstaw życia w rodzinie. Służyć temu celowi mogą spotkania z rodzinami i z wychowankami, którzy opuścili placówkę i założyli własne rodziny. Ich przykład ma inspirować młodszych kolegów.

---

⁷ Por. Ł. Wołczyk: *Edukacja dla rozwoju*, Wrocław 1973, s. 106.

⁸ Tamże, s. 60.

⁹ J. Raczkowska: *Wychowanie w domu dziecka*, dz.cyt., s. 17-18.

Dzieci trafiające do domów dziecka ujawniają niezwykle często poważne zaburzenia zachowania, a nawet opóźnienia rozwojowe czy schorzenia somatyczne. Trudno opisać jakiś typowy przypadek dziecka przebywającego w placówce. Każde dziecko jest inne, każde posiada własną, niepowtarzalną historię. Dostyc często do domów dziecka trafiają pól sieroty, które we wczesnym dzieciństwie utraciły matkę, a ojciec nie był w stanie sam sprawować nad potomstwem opieki ze względu na trudną sytuację materialną, brak zatrudnienia czy uzależnienie od alkoholu. Dorastając w niepełnej, często patologicznej rodzinie, dziecko samo popada w tak zwane złe towarzystwo, mogą zacząć się problemy w szkole, a czasem także konflikty z prawem związane z drobnymi kradzieżami, uciezkami z domu i ze szkoły oraz niechęcią do podporządkowania się nauczycielom. Wówczas szkoła może zgłosić sprawę do sądu, który zarządza nadzór kuratorski. Może jednak okazać się, że to nie odniesie spodziewanego rezultatu w formie poprawy zachowania dziecka. Konsekwencją okazuje się umieszczenie małoletniego w placówce opiekuńczo-wychowawczej.

Rozdział II

Percepcja siebie i własnej sytuacji życiowej. Wybrane aspekty

2.1 Proces percepcji i jego wyznaczniki

Percepcją określa się taką organizację i interpretację wrażeń zmysłowych, która umożliwia zrozumienie zjawisk dziejących się w otoczeniu. Jest to inaczej proces postrzegania, sposób reagowania i odbierania wrażeń płynących z zewnątrz. Struktura poznawcza związana z wyobraźnią powoduje, że odbierane przez nią wrażenia zmysłowe są deformowane przez oczekiwania, potrzeby, uczucia i mechanizmy obronne uruchamiane przez podświadomość. Z kolei struktura poznawcza związana z inteligencją koryguje doznania zarejestrowane w wyobraźni, porównując je z dotychczasową wiedzą i doświadczeniem.¹⁰

Istnieje szereg czynników wpływających na percepcję: osobisty system wartości człowieka, jego uprzedzenia i doświadczenia, bieżące potrzeby i nastrój, wreszcie oczekiwania wobec innych ludzi i sytuacja, w której się znajduje. Czynniki sytuacyjne mają wpływ na

---

¹⁰ Por. <http://pl.wikipedia.org/wiki/Percepcja> (styczeń 2007)

powstanie tzw. pierwszego wrażenia. Na percepcję wpływają też atrybuty, czyli wnioski dotyczące wewnętrznych stanów umysłu i emocji, oparte na obserwowanych zachowaniach. Nasza percepcja może być również modyfikowana poprzez oczekiwania wobec innych ludzi. Percepcję modyfikuje także projekcja, czyli przenoszenie własnych odczuć na inne osoby. Z kolei percepcja selektywna polega na odbieraniu tylko tych bodźców, które dana osoba chce odebrać (jest rezultatem mnogości bodźców w otoczeniu). Ostatnim czynnikiem wpływającym na percepcję otoczenia są stereotypy jako uproszczone wyobrażenia o ludziach, zjawiskach, sytuacjach. Są one wyrazem dążenia do tworzenia tzw. skrótów społecznych - wynikają z tendencji do szybkiego kategoryzowania w sytuacji, gdy brak jest dostatecznych, wiarygodnych informacji na temat danych osób.¹¹

2.2 Percepcja siebie w sytuacji braku opieki rodzicielskiej

Percepcja siebie stanowi podstawę tego, jak dana jednostka jest postrzegana przez innych ludzi. Percepcja ludzi przez jednostkę składa się z trzech elementów:

1. atrybucja, czyli przypisywanie ludziom mniej lub bardziej trwałych cech
2. przypisywanie ludziom oczekiwań
3. wywoływanie emocji.

Elementy te są ze sobą wzajemnie powiązane i wpływają w znacznym stopniu na sposób orientacji jednostki w świecie. Percepcja

---

¹¹ Por. <http://www.tf.pl/view.php?art=6881> (styczeń 2007)

ludzi rozwija się w procesie ontogenezy od okresu, w którym dziecko potrafi wyodrębnić siebie z otoczenia. Umiejętność spostrzegania innych ludzi osiąga w momencie, gdy jest w stanie wchodzić w cudze położenie.¹²

2.3 Pomoc i wsparcie w sytuacjach sieroctwa naturalnego i społecznego

Dzieci osierocone mają zaburzoną percepcję siebie, czują się niepotrzebne, odrzucone, nic nie warte. Przeżycia związane z utratą rodziców doprowadziły do głębokich uszkodzeń w ich psychice, sposobie postrzegania siebie i innych. Pomoc udzielana dzieciom osieroconym polega na zapewnieniu im odpowiednich warunków bytowych poprzez umieszczenie w domu dziecka, gdzie mają zapewnioną opiekę personelu, wyżywienie, pomoc medyczną. Kolejnym etapem jest udzielenie wsparcia psychologicznego, przywrócenie zaufania do ludzi, zniwelowanie skutków wystąpienia choroby sieroczej oraz poczucia osamotnienia i odrzucenia.

2.4 Samodzielne życie w planach wychowanków domu dziecka

Wychowankowie placówek opiekuńczo-wychowawczych pozostają w domach dziecka do 18 roku życia lub do momentu

---

¹² M. Przetacznik-Gierowska, Z. Włodarski: *Psychologia wychowawcza*, dz.cyt., s. 92.

ukończenia szkoły, nie dłużej jednak niż do 25 roku życia. Po ukończeniu 18 lat wychowanek jako osoba pełnoletnia może na swój wniosek, zgodnie z przyjętym wcześniej planem usamodzielnienia zostać usamodzielniony lub pozostać w placówce do czasu ukończenia nauki. Z chwilą usamodzielnienia wychowanek może otrzymać pomoc pieniężną w wysokości od 100% do 400% podstawy, pomoc pieniężną na kontynuowanie nauki, pomoc rzeczową w wysokości 300% podstawy (urządzenia domowe, pomoce naukowe, sprzęt rehabilitacyjny, materiały konieczne do remontu i przygotowania mieszkania), pomoc w uzyskaniu mieszkania oraz opiekę Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej i placówki opiekuńczej przez okres 2-3 lat.¹³

---

¹³ Por. tamże, s. 137 (na podstawie Ustawy z dnia 12 marca 2004 r. DzU nr 64, poz. 593 o pomocy społecznej oraz Rozporządzenia Ministra Polityki Społecznej z dnia 23.12.2004r. w sprawie udzielania pomocy na usamodzielnienie, kontynuowanie nauki oraz zagospodarowanie.)